

מרגלים ומעפילים

פרשתנו היא ללא ספק פרשה פוליטית. במוקדה מצוי סיפור המרגלים. המרגלים מוסרים לעם על יופיה ופוריותה של הארץ, וביחד עם זאת על חוסר הסיכויים לכבוש אותה: "בָּאנוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ וְגַם זָבַת חֶלֶב וּדְבַשׁ הוּא וְזֶה פְּרִיָּהּ. אָפֶס כִּי עַז הָעַם הַיֹּשֵׁב בְּאֶרֶץ וְהָעָרִים בְּצֻרוֹת גְּדֹלֹת מְאֹד... אָרֶץ אֲכָלֶת יוֹשְׁבֶיהָ הוּא וְכָל הָעַם אֲשֶׁר רָאִינוּ בְּתוֹכָהּ אַנְשֵׁי מַדּוֹת... וְנָהִי בְּעֵינֵינוּ כַּחַגְבִּים וְכֹן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם" (במדבר יג כז-לב). ארבעים שנות נדודים במדבר היו עונש על פרשת המרגלים: "בְּמִדְבַר הַזֶּה יִתְּמוּ וְשֵׁם יִמְתּוּ" (שם, לה). דור המדבר פינה את מקומו לדור חדש, דור באי הארץ: "וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֶמְרָתֶם לָבוֹא יְהִיָּה", הם יעלו "וְיָדְעוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר מֵאַסְתֶּם בָּהּ" (שם, לא).

תמונה זאת לא תהיה שלימה, אלא אם נביא את החלק האחר של הפרשה, סיפורם של המעפילים. בעקבות פרשת המרגלים, אוסר משה על העם לעלות ולכבוש את הארץ. לא כל העם שומע בקולו. בחלקם הם מכריזים "הִנֵּנוּ וְעַלֵּינוּ", משה מתנגד: "לָמָּה זֶה אַתֶּם עֹבְרִים אֶת פִּי וְהִיא לֹא תִצְלַח" (שם, מא). ההרפתקאה של המעפילים מסתיימת באסון כבד וכואב.

* * *

סיפור המרגלים זכה במשך הדורות לפירושים, דרשות ועיבודים ספרותיים רבים. בצורה כללית, ניתן לומר שהמרגלים והמעפילים הפכו בתרבות היהודית לסמלים. דור המדבר השומע לעצת המרגלים, מבטא את אי האמון בכוחו של העם לרשת את הארץ, הוא גם סמל לאי הנכונות לעשות את המאמץ הדרוש לשנות את ההיסטוריה. הד לביקורת זאת מצוי בשירו של ח"נ ביאליק "מתי מדבר האחרונים". אנשי דור המדבר נתפסים כ"נחשלים, שבעבדותם מתו". ועל המתים מוסיף ביאליק דברים קשים: "ימתק להם חלומם, חלום רב בצלים, שומים, דַּוְדִים מלאי בשר, רבים ועצומים". באירוניה זאת מהדהדים דברי המקרא המביאים לפנינו את תלונתם של אנשי דור המדבר ואת הגעגועים לגלות, "בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל סֵיר הַבְּשָׂר" (שמות טז, ג). לעומתם, דור באי הארץ הוא דור גיבורים:

"והשמש תשמח אלי גיל לשלוח

בראשונה אור על פני דור כביר כוח".

דור המדבר הוא אותו דור שאינו שומע את הקריאה לגאולה, בגלל הפחד, סיר הבשר, או הנוסטלגיה לגלות. רק דור חדש יוכל להוציא לפועל את המהפכה.

לפי הבנה זאת, המרגלים מורדים בארץ ישראל ומוציאים את דיבת הארץ רעה בגלל חולשתם, פחדם או דבקותם בסיר הבשר. אולם יש הוגים שהסתכלו על הפרשה אחרת. מעשי המרגלים התפרשו על ידם לא כביטוי לפחד, אלא כתוצאה של עמדה אידיאולוגית. פעמים רבות הזהד בתרבות היהודית הביטוי הקשה בו השתמשו המרגלים: "ארץ אוכלת יושביה". פשט הביטוי מובן לנו בקלות. הוא מתייחס לארץ מסוכנת, המפילה קרבנות אינספור. אולם, הפסוק התפרש אצל אחדים בצורה שונה: המציאות בארץ הופכת את האנשים לארציים מדי, הארציות אוכלת את יושביה. העצמאות הפוליטית תהפוך את היהודים מעם עולם למדינה לוונטינית. זהו קטרוג רוחני החוזר ועולה בלבושים שונים. הגעגועים כאן, אינם לסיר הבשר, אלא למעוף של כנפי הרוח. הגלות נתנה לכאורה ליהודים את האפשרות לחיות חיי תרבות ורוח המנותקים מכבליה של הפוליטיקה על שני ביטוייה העיקריים, טריטוריה וצבאיות. המרגלים הם לפי זה סמל של אידיאולוגיה שקדשה שמים ופסלה ארץ. חייה של מדינת ישראל ארציים מדי, הפוליטיקה מלכלכת את הידיים. וכמובן, עוד מעט תופיע ההאשמה המוחלטת: "הכוח משחית!". רעיונות אלו חוזרים ומועלים בשיטות הגותיות שונות. מצאנו אותן בעמדותיהם של אידיאולוגיית ההתבוללות בגרמניה. אך להפתעתנו נמצא זאת גם בהגותו של הוגה מעמיק כפרנץ רוזנצווייג. המרגלים המתבוללים שהוציאו את דבתה של הציונות, רצו, סך הכל, להמיר ארץ בארץ ושפה בשפה, והחליפו את הכמיהה לבית דוד בנאמנות לקייזר הגרמני. לא כך רוזנצווייג, הוא ביטא בהגותו ובחיו את שלילת הארץ האוכלת יושביה. הארץ והלשון הפכו במשנתו לתוארי שלילה. ארץ ישראל והעברית חשובים לנו, כדי שלא תהיה לנו נאמנות לשום ארץ ולשום לשון. הניכור הופך לאידיאל. היהודי - תלוש, אבל זהו האדם האמיתי.

בחזון קוסמופוליטי זה ניתן לתפוס את המעפילים כסמל למאבק ללאומיות, הנסמך על כוחו ועוצם ידו של העם. לעומת זאת המרגלים הם סמל של מי שרוצה להשאר במדבר העמים, ולא ליפול למלכודת של הלאומיות. זהו סמל המייצג את האינטלקטואלים התלושים, נוסח ג'ורג' שטיינר, או מקביליו הישראלים. החדר במלונות והשולחנות בבית הקפה והמסעדה עדיפים על ההשתרשות בבית, בו חייבים אנו לנקות את הכלים אחרי הסעודה.

הנצרות האשימה בימי הביניים את היהדות בדאגה לגשמיות, לעולם הזה. אני מוכן לקבל באופן חלקי את האשמה הזאת. ה' הוא אכן א-לוהי "הַרְוּחַת לְכָל בְּשָׂר" (במדבר טז, כב). זהו הדואליזם המקראי, והאדם ראוי וזקוק לשני הממדים הללו, לרוח ולבשר. לתרבות וציביליזציה, לשמים וארץ. הרוח האנושית הערטילאית פירושה ניסור האדם מגופו וניכור מטבעו.

היצירה הגלותית היא אכן מופלאה, כי היא מוכיחה על כוחו של הרוח. אך זאת היא יצירה של עם נכה בנכות קולקטיבית, עם חסר ידיים ורגלים. הידיים הם הנשק, הרגלים – האדמה והטבע. הציונות היא מפעל השיקום של העם, החזרת הידיים והרגליים. האתגר האמיתי שבפניו עומד עתה הרוח אינו בבריחה מהמציאות הגשמית, אלא דווקא בניית המציאות הגשמית על פי עקרונותיו. איך אמרו חכמי המוסר? הדאגה לגוף של האחר היא הנפש שלי.

* * *

פעמיים ביקרו המרגלים את הציונות: ביקורת אידיאולוגית שבזה למדינה ולפוליטיקה, וביקורת קיומית הבוכה את הקרבנות שהמציאות הפוליטית מפילה. ניתן להתמודד עם הטיעונים הפילוסופיים, לא ניתן להתווכח עם הבכי. ולמרות זאת, ארשה לעצמי לבטא רגש. נלי זקס המשוררת היהודיה שבשותפות עם ש"י עגנון קבלה את פרס נובל על שירתה, ביטאה באחת משיריה את הרגשות שעוררו בה הארובות של אושוויץ. העשן שיצא מהארובות היה השריד האחרון של הקרבנות. אכן, השמים הפכו לבית הקברות. מהיהודים נשללה הזכות לאדמה, אף לבית הקברות באדמה. כציוני, רוצה אני אדמה ולא רק שמים ומדבר. רוצה אני לבנות ציביליזציה: עצים, פרחים ובתים, שרירים ויופי "ישראלים" ולא רק תרבות: ספרים "יהודיים".